

Data przesłania tekstu: 7 II 2018 r.

Data przyjęcia tekstu do druku: 13 VI 2018 r.

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2018.016>

BARTŁOMIEJ KONOPA

(Archiwum Państwowe w Bydgoszczy)

bartlomiejkonopa@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9843-5552

**IV KONFERENCJA DARIAH-PL
„HUMANISTYKA CYFROWA A INSTYTUCJE DZIEDZICTWA”.
Toruń, 16–17 XI 2017 r.**

W dniach 16 i 17 XI 2017 r. w Toruniu odbyła się IV konferencja zorganizowana w ramach konsorcjum DARIAH-PL zatytułowana *Humanistyka cyfrowa a instytucje dziedzictwa*. Podjęta tematyka wpisuje się w politykę obroną na rok 2017 przez Radę Dyrektorów DARIAH-EU, której hasłem przewodnim jest *Public Culture Heritage*. W zaproszeniu na konferencję jej organizatorzy postawili pytania dotyczące współpracy pomiędzy naukowcami a instytucjami kultury, wykorzystaniem w niej zdobyczy cyfrowego świata, tego co nawzajem sobie obie strony mogą zaoferować oraz istniejących pomiędzy nimi barier. Odpowiedzi na nie uczestnicy wydarzenia szukali w referatach wygłoszonych w ramach czterech sesji, które miały miejsce w murach Biblioteki Uniwersyteckiej, oraz debaty, która odbyła się w Centrum Sztuki Współczesnej Znaki Czasu. Patronat nad konferencją objęły Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Pierwsza sesja zatytułowana została *Współpraca naukowców z instytucjami dziedzictwa oraz otoczenie prawne*, w czasie której wygłaszano referaty pokazujące przede wszystkim projekty działające na styku tych dwóch środowisk. W pierwszym wystąpieniu nazwanym *Pomosty!* Katarzyna Sztop-Rutkowska (Uniwersytet w Białymstoku, Fundacja SocLab) oraz Marcin Koziński (Muzeum Wojska w Białymstoku) zwrócili szczególną uwagę na tzw. trzecią misję uniwer-

sytetów. Obejmuje ona współpracę uczelni z ich otoczeniem, która korzystnie wpłynęłaby na rozwój społeczeństwa, jednak utrudniana jest przez różnorodne bariery, do których zaliczyć można różnice w organizacji i funkcjonowaniu tych dwóch środowisk, a także bardziej istotny niski priorytet, który przypisywany jest jej realizacji przez szkoły wyższe. W dalszej części zaprezentowano przykłady takich działań prowadzonych pomiędzy Uniwersytetem Białostockim oraz tamtejszym Muzeum Wojska, które przy użyciu nowoczesnych technologii (m.in. skanowanie, mapowanie oraz druk 3D, mapping) znalazły szerokie grono odbiorców i okazały się sukcesem. Kolejny głos zabrali Tomasz Umerle, Beata Koper oraz Cezary Rosiński (Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie) omawiając swoją współpracę z Ośrodkiem Dokumentacji i Zbiorów Programowych Telewizji Polskiej w pracach nad uzupełnieniem danych dotyczących Teatru Telewizji oraz programów dokumentalnych poświęconych literaturze w Polskiej Bibliografii Literackiej (PBL). Pretekstem do jej nawiązania było zaprzestanie publikacji tygodnika *Antena* (wykorzystywany wcześniej w pracach nad PBL) oraz nabycie przez pracowników PBL kompetencji cyfrowych w ramach grantu Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Prace nad pozyskanymi z baz wewnętrznych archiwum TVP metadanymi doprowadziły autorów do wniosków o ich odmiennej roli dla poszczególnych instytucji, a co za tym idzie różnicami w ich traktowaniu i udostępnianiu. Zauważyli oni również zwiększające się zapotrzebowanie na tego rodzaju dane oraz potrzebę umiejętności ich „czyszczenia”, która wynika z braku jednolitych standardów w ich opracowywaniu. Trzeci referat w sesji zatytułowany *Współpraca archeologów z bydgoskiego muzeum ze światem nauki* przedstawili Jolanta Szałkowska-Łoś i Józef Łoś (Muzeum Okręgowe im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy), w którym ukazali projekty, w których uczestniczył Dział Archeologii oraz wspomagające go instytucje naukowe. Autorzy przedstawili trzy projekty, w których zwrócili się po pomoc do jednostek badawczych dysponujących odpowiednio przygotowaną kadrą oraz sprzętem, dzięki czemu możliwe było przeprowadzenie szeroko zakrojonych badań oraz przygotowanie interdyscyplinarnych publikacji. Wyniki tych prac posłużyły także do stworzenia wystaw muzealnych, przy realizacji których wykorzystano nowoczesne technologie do stworzenia wirtualnych gablot, zabaw i treści edukacyjnych, które zaowocowały dużym zainteresowaniem wśród bydgoszczan.

Następne wystąpienie wygłosił Mikołaj Machowski (Muzeum Narodowe w Warszawie), który wypowiedział się o obecności humanistyki cyfrowej w warszawskim Muzeum Narodowym. Prelegent uznał, iż pomimo digitalizacji zbiorów i udostępnianiu ich w Internecie, nie można mówić o jej funkcjonowaniu w dzia-

łałości tej instytucji. Jako przyczyny takiego stanu wymienił brak funduszy, brak zainteresowania muzeum taką problematyką oraz stosunek naukowców, którzy bardziej są zainteresowani wykorzystaniem jego zbiorów, niż współpracą z muzeum. W zgoła odmienny sposób wybrzmiał referat Kingi Kołodzkiej (Małopolski Instytut Kultury w Krakowie) zatytułowany *O potrzebie refleksji badawczej nad digitalizacją zasobów dziedzictwa kulturowego – przypadek Wirtualnych Muzeów Małopolski*. Referentka szeroko przedstawiła w nim tytułowe Wirtualne Muzea Małopolski, interdyscyplinarny projekt, który za pomocą specjalnie przygotowanego portalu internetowego prezentuje najciekawsze eksponaty ze zbiorów różnorodnych instytucji z regionu Małopolski, zarówno w formie 2D, jak i 3D, opatrzone bogatymi metadanymi oraz obszernymi komentarzami, które ułatwiają odbiór zebranego tam dziedzictwa kulturowego. W trakcie jego realizacji narodziły się pytania o zasadność istnienia takich projektów, czy przyczyniają się one do rozpowszechnienia zamieszczanych w nich materiałów oraz jak wpływają na ich odbiór i wykorzystanie. Aby móc na nie odpowiedzieć Małopolski Instytut Kultury nawiązał współpracę z Instytutem Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Pedagogicznego im. KEN w Krakowie, w ramach której przygotowywany jest raport *Cyfrowe praktyki i strategie upowszechniania dziedzictwa kulturowego w Polsce w latach 2004–2014*. Prace nad nim objęły trzy obszary: akty prawne związane z digitalizacją dóbr kultury, różnorodne repozytoria udostępniające ich cyfrowe wersje w Internecie, a także prace magisterskie, które powstały w oparciu o nie. Ostatnie wystąpienie przygotowane przez Natalię Mileszyk (Fundacja Centrum Cyfrowe) i Magdalenę Siwanowicz (Fundacja e-Państwo) poświęcone zostało ustawie o ponownym wykorzystaniu informacji sektora publicznego (*reuse*) oraz raportowi wydanemu po roku jej funkcjonowania i dotyczącego jej realizacji. W pierwszej części swojej wypowiedzi zdefiniowały informacje sektora publicznego, przedstawiły dane dotyczące ich występowania oraz wykorzystania. Referentki pokazały możliwości jakie *reuse* daje gospodarce, a także instytucjom kulturowym. Na zakończeniu przedstawiły założenia wspomnianej ustawy oraz wnioski z raportu, które wskazują bardzo sporadyczne korzystanie z możliwości przez nią oferowanych.

Sesja druga konferencji DARIAH-PL nosiła tytuł *Usługi i produkty wspierające współpracę instytucji nauki i dziedzictwa*, w ramach której wygłaszano referaty prezentujące głównie różnorodne oprogramowanie wykorzystywane w świecie cyfrowej humanistyki. W pierwszym wystąpieniu, przygotowanym przez Marcina Werłę, Ewę Śniegowską, Karolinę Bohdanowicz oraz Arkadiusza Margrafa (Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe), poruszona została problematyka wyszukiwania zaawansowanego w bibliograficznych bazach danych.

Autorzy zauważyli fakt, iż pomimo oferowania przez systemy bazodanowe dużo większych możliwości wyszukiwawczych, użytkownicy przyzwyczajeni są do prostego wyszukiwania. W dalszej części zaprezentowano rozwiązania zastosowane w różnorodnych bibliotecznych bazach danych, a następnie funkcjonowanie oprogramowania opracowywanego na potrzeby Polskiej Bibliografii Literackiej. Następnie Dominik Mirosław Piotrowski (Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu) na przykładzie projektu Cleveland Historical zaprezentował narzędzie Curatescape. Jest to oprogramowanie pozwalające instytucjom dziedzictwa kulturowego na przygotowywanie cyfrowych opowieści o jakimś miejscu przy wykorzystaniu zgromadzonych przez nie źródeł historycznych i wiedzy oraz możliwości dostarczanych m.in. przez technologie mobilne i geolokalizację. Przy jego użyciu powstają wielowarstwowe materiały edukacyjne, na które składać mogą się teksty, ilustracje, historia mówiona, archiwalne filmy i zdjęcia etc. Jako trzecia referat *Archiwalne bazy danych w warsztacie historyka* wygłosiła Ewa Rosowska (Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych), w którym ukazała rozwój tego zagadnienia w sieci polskich archiwów państwowych. Swoją wypowiedź rozpoczęła od historii, a więc powstania zespołu problemowego *Informatyka i Archiwa*, zakupu pierwszych komputerów dla tych instytucji i powstawania pierwszych lokalnych baz danych, poprzez rozwijanie różnych ogólnopolskich baz, aż do pojawienia się Zintegrowanego Systemu Informacji Archiwalnej (ZoSIA) oraz powiązanego z nim portalu szukajwarchiwach.pl. ZoSIA jest rozbudowanym, wielofunkcyjnym systemem informatycznym wykorzystywanym w archiwach państwowych, a także poza nimi (archiwa społeczne, polonijne etc.), natomiast szukajwarchiwach.pl jest narzędziem pozwalającym na przeszukiwanie zasobów działających ramach archiwów. Referentka przedstawiła dane statystyczne związane z działaniem serwisu, a także jego zalety i wady w warsztacie historyka.

Następne, zaprezentowane w trakcie konferencji wystąpienie autorstwa Marcina Werli oraz Aleksandry Nowak zostało zatytułowane *Serwis tematyczny FBC Czasopisma jako przykład usług humanistyki cyfrowej*. Przedstawiono w nim specjalistyczny serwis tematyczny Federacji Bibliotek Cyfrowych (FBC), stworzony w odpowiedzi na potrzeby użytkowników, którzy bardzo często wykorzystują udostępniane w nich zdigitalizowane wersje czasopism. Portal umożliwia przeszukiwanie i przeglądanie tego rodzaju publikacji w jednym miejscu, a także dostarcza nowe i inne funkcje wyszukiwawcze niż główny portal FBC. Wskazano także na problemy i wyzwania związane z przygotowaniem takiego projektu. Ostatni referat w drugiej sesji przygotowali Paweł Kowalski, Zofia Rudnik-Karwatowa, Jakub Banasiak oraz Marcin Fastyn (Instytut Sławistyki Polskiej

Akademii Nauk w Warszawie). Na przykładzie bazy iSybislaw opowiedzieli o możliwości współpracy z bibliotekami i wydawnictwami przy opracowaniu baz bibliograficznych i korzyści z nich płynących. Prelegenci zwrócili również uwagę na konieczność integracji zasobów obu stron, która korzystnie wpłynęłaby na popularyzację podejmowanych zagadnień, a także możliwość analizowania terminologii oraz trendów występujących w badaniach nad nimi.

Pierwszy dzień obrad uwieńczyła debata *O barierach we współpracy nauki z instytucjami dziedzictwa w zakresie realizacji wspólnych przedsięwzięć cyfrowych*, która odbyła się w toruńskim Centrum Sztuki Współczesnej. Do dyskusji zaproszono pięciu panelistów: Aleksandra Burshe (Uniwersytet Warszawski), Dorotę Szkodzińską (Muzeum Historii Polski w Warszawie), Dariusza Brzostka (Uniwersytet Mikołaja Kopernika), Małgorzatę Bakę (Uniwersytet Mikołaja Kopernika) oraz Marcina Werłę (Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe), jednak do udziału w niej zaangażowane zostało także audytorium – pozostali uczestnicy konferencji. Dyskusję prowadził Dominik Purchała z Laboratorium Cyfrowego Humanistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Zgodnie z tytułem w jej trakcie szukano przeszkód oraz ograniczeń w cyfrowej współpracy pomiędzy naukowcami i instytucjami kultury, wśród których wymieniono chociażby zbyt daleko posuniętą centralizację, nieuwzględnianie jej w karierze naukowej oraz brak zachęt do jej podejmowania. Istotne są również bariery technologiczne. Pomimo tego w trakcie debaty zauważono, że współpraca między tymi środowiskami ma miejsce, jednak odbywa się przede wszystkim na poziomie regionalnym. Apelowano także, że zamiast opierać się na centralizacji, należy dążyć do konsolidacji takich działań.

Trzecia sesja odbywająca się już drugiego dnia konferencji nosiła tytuł *Projekty realizowane we współpracy instytucji nauki i dziedzictwa*, w czasie której przedstawiono ich różnorodne przykłady z zakresu wielu dziedzin, w których istotny element odgrywają technologie cyfrowe. Tę część konferencji rozpoczął referat *Jak frustracja etnografów zmieniła Wikipedię - #EtnoWiki jako przykład dobrej praktyki Open GLAM* wygłoszony przez Klarę Sielicką-Baryłkę (Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie). Referentka rozpoczęła od wskazania projektów digitalizacji szeroko pojętego dziedzictwa, takich jak Europeana czy Google Arts&Culture, które pośród ogromu prezentowanych obiektów zapominają o ich wytwórcy, czyli człowieku. Aby pokazać, że inna perspektywa jest możliwa, przedstawiła przedsięwzięcia *Rok obrzędowy z Wikipedią* oraz *Etnography of the Carpathians* przeprowadzone przez etnografów oraz Wikipedię i na ich przykładzie wskazała jak takie badania powinny być przeprowadzane. O kolejnej inicjatywie opowiedzieli Matylda Włodarczyk (Uniwersytet Adama

Mickiewicza) oraz Michał Kozak (Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe) w wystąpieniu *Wielojęzyczność w średniowiecznej Wielkopolsce: Digitalizacja Wielkopolskich Rot Sądowych (projekt ROTHa)*. Prelegenci omówili kolejne etapy realizowanego przez nich przedsięwzięcia, wśród których znalazło się wykonanie zdjęć i skanów przysiąg znajdujących w księgach sądowych z Wielkopolski z okresu XIV–XV w. oraz przygotowanie ich transliteracji oraz tłumaczeń. Efektem finalnym ma być dostępne on-line Elektroniczne Repozytorium Rot Wielkopolskich, które dostarczać będzie badaczom odpowiednio przygotowane teksty, które będą mogły stać się podstawą różnorodnych opracowań. Trzecim projektem zaprezentowanym w trakcie tej sesji były „*Zapisy Terroru*” - *cyfrowe archiwum w kulturze pamięci*, o którym opowiedział Krzysztof Wiśniewski (Ośrodek Badań nad Totalitaryzmami im. Witolda Pileckiego w Warszawie). Na funkcjonującym od 2016 r. portalu internetowym zamieszczane są archiwalne relacje ofiar totalitaryzmów w postaci skanów wraz z transkrypcjami na język polski, tłumaczeniami angielskimi, zdjęciami związanych z nimi osób oraz lokalizacjami poszczególnych wydarzeń. W ten sposób powstała baza danych użyteczna nie tylko dla naukowców, ale także posiadająca duży potencjał popularyzatorski, który może zainteresować również amatorów historii.

Karina Rojek (Instytut Kultury Miejskiej w Gdańsku) oraz Marta Pawlik (Biblioteka Gdańska Polskiej Akademii Nauk) omówiły następną inicjatywę, czyli *PANKreator – wspólny projekt cyfrowy PAN Biblioteki Gdańskiej, Instytutu Kultury Miejskiej oraz społeczności Koduj dla Polski*. Referentki opowiedziały o zrodzeniu się idei na popularyzację zbiorów Biblioteki Gdańskiej PAN oraz unowocześnienie jej wizerunku oraz poszukiwaniu rozwiązań we współpracy z gdańskim Hackerspace’em oraz Koduj dla Polski. Doprowadziło to do powstania PANKreatora – cyfrowego przedsięwzięcia łączącego w sobie serwis z animacjami stworzonymi ze zbiorów Biblioteki Gdańskiej PAN oraz pocztówkami dźwiękowymi, blog o nich opowiadający, a także bot internetowy, który publikuje je na Facebooku oraz Twitterze. Na koniec tej części Marta Bura, Janusz Janowski (Uniwersytet Warszawski) oraz Maciej Tarkowski (Reconstruction.pl, Warszawa) przybliżyli uczestnikom konferencji projekt *Wirtualny Gross Sobrost*. W jego ramach przygotowano trójwymiarową wizualizację wsi Wielki Zabrost w celu odtworzenia jej wyglądu zgodnego z założeniami niemieckiego architekta Carla Kujata, według których była ona odbudowywana w latach 1916–1917. W tym celu wykorzystano archiwalne plany i fotografię, nowoczesne i nieinwazyjne metody takie jak skanowanie naziemne i mobilne oraz fotogrametrię, a do działań wokół inicjatywy zaangażowano lokalne instytucje oraz mieszkańców miejscowości.

Ostatnia sesja IV Konferencji DARIAH-PL odbyła się pod hasłem *Obszary badawcze humanistyki cyfrowej potencjalnie przydatne instytucjom dziedzictwa*, w trakcie której prelegenci przedstawili możliwości oferowane przez świat cyfrowy, które mogłyby korzystnie wpłynąć na działalność instytucji kultury i wprowadzić do nich nową jakość. Pierwszy zabrał głos Adam Jachimczyk (Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach), który opowiedział o ponownym użyciu danych wykorzystywanych już w badaniach, które mogą zainteresować innych badaczy, chcących skorzystać z nich dla potwierdzenia wyników lub w zupełnie nowym celu. Po przedstawieniu możliwych metod, które mogą służyć publikowaniu surowych danych, referent omówił wyniki analizy dotyczącej tego zagadnienia przeprowadzonej wśród polskich czasopism naukowych. Wskazały one, iż brakuje dostępu do tego rodzaju zasobów lub jest on znacząco utrudniony, nie funkcjonuje też żadne gromadzące je dla humanistów repozytorium, co prowadzi do wniosków o potrzebie szukania rozwiązań, które poprawiłby tę sytuację. Następnie w referacie *Widzialna i niewidzialna architektura informacji – dostępność i użyteczność zasobów cyfrowych zgodnie z zasadami WCAG 2.0* Izabela Mrochen (Uniwersytet Śląski w Katowicach) opowiedziała o przystosowaniu witryn internetowych i innych narzędzi wykorzystujących nowoczesne technologie, tak aby mogły być wykorzystane przez wszystkich zainteresowanych. Prelegentka przedstawiła w jaki sposób niektóre dysfunkcje wpływają na odbiór informacji, a następnie w jaki sposób zastosowanie normy WCAG 2.0 może zmniejszyć wywołane nimi trudności. Podkreśliła ona fakt, że odpowiednio przygotowana musi być nie tylko zawartość merytoryczna, taka jak teksty i towarzyszące im elementy audiowizualne, ale także warstwa wewnętrzna, czyli kod źródłowy strony. Występowanie barier w odbiorze danego portalu powinno być uwzględnianie na wczesnych etapach jego projektowania, a w celu ich likwidacji należy skorzystać z pomocy specjalistów w tej dziedzinie, a także użytkowników, których mogą one dotyczyć.

Następnie głos zabrał Bartłomiej Konopa (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu), który opowiedział o nowo powstających bazach źródłowych, które mogłyby zainteresować cyfrowych humanistów, czyli o archiwach Internetu. Wyłączył on je spośród licznych projektów archiwizacji, a następnie na podstawie kilku wybranych przykładów oraz definicji podjął się scharakteryzowania zjawiska. Referent dokonał także podstawowej systematyzacji omawianych archiwów, wskazał na kilka problemów związanych z ich funkcjonowaniem, a także na możliwości przydatne w codziennym użytkowaniu Sieci oraz potencjał, z którego mogliby korzystać badacze wielu dziedzin. Ostatnim wystąpieniem w czasie IV konferencji DARIAH-PL było *Potencjał wykorzystania metod humanistyki*

cyfrowej w badaniach nad muzealnictwem. Projekt „Muzeum w polskiej kulturze pamięci (do 1918 r.): wczesne instytucje muzealne wobec muzeologii cyfrowej” przygotowany przez Małgorzatę Bakę oraz Ewelinę Bednarz (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). Przedstawiono w nim założenia wymienionego w tytule projektu, w ramach którego przy wykorzystaniu różnych nowoczesnych metod i narzędzi powstaje baza danych poświęcona dawnym instytucjom muzealnym na ziemiach polskich. Omówiony został zakres gromadzonych w niej danych dotyczących muzeum oraz muzealiów, a także kompetencje wymagane od badaczy zajmujących się tym zagadnieniem.

Wygłoszone referaty pokazały, że współpraca na polu humanistyki cyfrowej pomiędzy światem nauki a instytucjami dziedzictwa jest pożądana i możliwa oraz może stanowić kierunek przyszłych działań podejmowanych przez obie strony. Wiele wystąpień unaocznilo, że miała ona już miejsce w przeszłości, a także trwa nadal i istnieją podstawy do inicjowania kolejnych projektów. Nowoczesne technologie w humanistyce oferują jednym i drugim szereg nowych możliwości, od prezentowania eksponatów w cyfrowych gablotach oraz specjalnie przygotowanych portalach internetowych po odtwarzanie dawnego wyglądu wsi w wirtualnej rzeczywistości. Pozwalają one również spojrzeć w nowy sposób na znane już zagadnienia, a także otwierają przed badaczami nowe perspektywy, jednak wymagają od nich również nabycia nowych kompetencji, które pozwolą na pełne wykorzystanie ich potencjału.